

a 8 Apr
Az Iskolai Filmintézet diafilm sorozata: 2

306.szám.

Irodalomtörténeti sorozat: 72.

Arany János balladáit Zichy Mihály rajzaival

Népi és egyéb témájú balladák. III.rész.

1. Arany János utolsó arcképe

Arany János zárkózott, érzékeny, szemérmes természet volt. Érzelmeinek csak szűkszavú célzásokban, egy-egy futó képben engedett utat. Lelkiéletének, természetének jól megfelelt a ballada műfaja. Ő a ballada Shakespeare-je, hőseinek tragikus lelki küzdelmeit művészi tökélyvel mutatja be. Kezdetben a magyar alföldi balladák hatottak rá, melyeknek főhőse a betyár, a bukott szép leány. Később olvasta a Percy-féle skót balladákat, majd a székely népballadákat, s ezek is támogatták a ballada műfajának kialakításában. - Balladáinak egy része a magyar múlt népi életének fonákságait, gyötrelmeit, az elnyomott, magára hagyott, öntudatlan nép szenvedő alakjait mutatja be. Tragikus hősei, Szőke Panni, Dalos Eszti, Ágnes asszony, Tuba Ferkó és a többiek a bűn elkövetése után a halálba, örületbe, buskomorságba, pokolba, ködbe, babonába menekülnek.

2. Zichy Mihály arcképe /Mary Etlinger alkotása/

Arany balladáinak hőseit mély emberi együttérzéssel, a lelki válságok, vívódások, a téboly állapotainak művészi elemzésével ábrázolja Zichy Mihály. Van Arany és Zichy művészetében valami rokon vonás: meg tudják ragadni, érzékeltetni tudják a jellemző apró részleteket, a lelki indulatokat kísérő testi változásokat. Zichy Mihály hosszú ideig élt külföldön, a cári udvarban, ott készültek az Arany balladaillusztrációk is. Emlékeztében kissé elhalványultak az élő magyar népi alakok. Ezzel magyarázható, hogy egyes népi alakjai, öreg juhászai, takaros menyecskei olykor szabványosak, meseszerűek, nem érezzük rajtuk a magyar falu valóságos ízét, színét levegőjét. A babona, a képzelet világának és a való életnek összefonódását azonban mesteri módon tudta kifejezni Arany is, Zichy is.

3. Szőke Panni és édesapja

Szőke Panni, a szép parasztlány a feudális társadalom áldozata. Elbukik, az uraság, a kasznár egyaránt kihasználja. "Hálajuk" csak annyi, hogy elengedik az apja robotját.

"Szőke Panni henyélve ül,
Mégis cifra, majd elrepül;
Apja földje és tinója
Mind felment már viganára.

De az apja még se'bánja,
Mert kisasszony a leánya,
Ő maga is boldog jobbágy,
Elengedik a robotját."

4. Szőke Panni apja

Szőke Panni hiszékeny, tudatlan apja még dicsekszik is a leányával, aki felment Pestre "nevelőbe", akihez szép urfiak és huszárok járnak mulatni.

5. Mi lelt téged Panna lányom?

Panni apja csak akkor veszi észre, hogy baj van, amikor rongyosan, görnyedten, betegen hazajön a lánya. Lehervadtak arcáról a rózsák, és apja hamarosan a szép virágos temetőbe kíséri ki.

"Mi lelt téged Panna lányom? Elfonnyadtál, szép virágom, Jer, kiviszlek a mezőre, Éledjen a lelked tőle.	Panni nem szól görnyedve ül, Olyan rongyos, majd elrepül; Vidd ki apja, vidd mezőre, Szép, virágos temetőbe."
---	--

6. A leány letépi a rózsát

"A méh románca" kedves kis történet egy méhecske szerelméről és bosszujáról. A kékszemű leány esküvői koszorujába rózsákat válogat. A méhecske könyörögve kéri, hogy az ő szeretőjét, jegyesét, azt az egy rózsabimbót kimélje, ne szakassa le. A leány nem hallgat rá, letépi a rózsát, és a kis méh szive, "hiába parányi, nagyon tudott a virágért fájni".

7. A méhecske megcsipi a leányt

A kis méh a leány szeme alá ütötte fulánkját.

"Szegény bogár!
S maga haldokolva
Félreült, egy
Rozmaring-bokorra."

8. A leányt elhagyja a vőlegénye

"Szép menyasszony
Jajgat a sebével,
Esküvőre sem mehet szemével:
Hold fogyásig
Dagadt lón a tája...
Az alatt meg
Elhagyá babája."

9. Árva fiu.

Az apját vesztett árva fiu sir az ablak alatt. Könyörög anyjának, hogy bocsássa be. De a fiatal özvegyasszony benn mulat a kedvesével, nem törődik a fiuval, a legszivesebben őt is a föld alá tenné.

10. Ifi asszony süti a csöröge fánkot

A gonosz anya csöröge fánkot süt kedvesének, de fiának nem ad belőle. Hogy elhallgattassa az ablak alatt siró fiút, kimegy, s elveri vizes kötéllel.

11. A fiu látomása

A fiu rémülten látja, hogy lepedőbe, szemfödélbe takarva belép a kertajtón az édesapja.

"Anyám, anyám, az Isten szent
Nevére,
Nevére!
Amott jön az édes apám
Fehérbe"

12. A kísértet apa elviszi fiát

"Temetőben csendes az én házam,
Jobb neki ott énvelem egy házban;
Oda viszem karon fogva
Magammal,
Magammal:
Ne bánjon így senki az én
Fiammal!"

A lelketlen özvegyasszonyban is felébred a lelkiismeret. Elhunyt férjének szemrehányása, ostorozó hangja az örületbe kergeti. Ott csatangol örökké körben a temetőben, ismeri és szánja őt az egész falu.

13. Ágnes asszony

A ballada Arany személyes élményéből fakadt: amikor Geszten nevelősködött gyakran látott egy parasztasszonyt, egy csendes örültet, aki reggeltől estig mosott a patakban. A téboly elemzése, a belső, lelki tragédia érzékeltetése "a ballada Shakespeare-jének" tollára kívánczó téma. Ágnes asszony meggyilkoltatta férjét szeretőjével. Igyekszik eltüntetni a bünjeleket, a patakban mossa a véres lepedőt. Ügyetlen mentegetődzéssel akarja elnémitani a köréje gyülekező kérdezősködőket.

14. Jön a hajdu

Ágnes asszony bűne azonban kitudódik. Összefutnak a szomszédok. Jön a hajdu, és Ágnes asszonyt a tömlöcbe kíséri.

15. A börtönben

A sötét börtönt benépesítik a kísértetek. Csak egy kis fény sugar hatol be a börtön ablakán, azt nézi mereven, naphosszat Ágnes asszony.

"Mert, alighogy félre fordul,
Rémek tánca van körülé;
Ha ez a kis fény nem volna,
Ugy gondolja; m e g ő r ü l n e.
Oh irgalom átyja, ne hagyj el."

16. A börtön éjszakája

A képen a rémektől népes börtönéjszakát látjuk. Mintegy világító középpontja a képnek a lepedő, a fény és kin forrása.

Megvilágítja a megölt férjet, az Ágnes asszonyra meredő büntető bírakat. Rejtelmes fénye végigömlik az egész börtönön, örületbe kergeti a szalmaágyon kuporgó Ágnes asszonyt.

17. A bírák előtt

Amikor a bírák elé kísérik, rendbehozza öltözetét, haját, "nehogy azt higgyék: m e g b o m l o t t." Megáll a zöld asztal előtt, ahol a tisztas öskek ülnek, és hallgatja az ítéletet: szeretője bitófára kerül, őt pedig életfogytiglani rabsággal büntetik. - A kép azt a pillanatot ábrázolja, amikor a szerencsétlen megtévelyodott asszony, döbbenetén kap a homlokához, mert megérti, hogy nem eresztik többé haza. A háttérben a vádlottak padján magába roskadva, bilincsbe verve ül a halálraítélt gyilkos szerető.

18. Az ítélet

Ágnes asszony térdre omlik a bírák előtt és könyörög, hogy bocsássák haza:

"Méltóságos nagy uraim!
Nézzén Istent kegyelmetek:
Sürgetős munkám van otthon,
Fogva én itt nem ülhetek.
Oh! Irgalom atyja, ne hagyj el!"

A bírák összenéznek. Csened van. Csak a szemek szavaznak. Hazaengedik a szegény örült asszonyt, hogy kimoshassa véres lepedőjét.

19. "Régi rongyát mossa, mossa..."

S azóta Ágnes asszony virradattól késő estig, télen, nyáron, évről évre szünet nélkül mossa fehér leple foszlányait, amelyen még egyre látja a vérfoltot, mint "akkor éjjel". Haja ősz már, arca ráncos, térde kék a fagytól. "Fehér leple foszlányait a szilaj hab elkapdossa."

20. Bor vitéz bucsuzik kedvesétől

A népi mondavilág egyik állandó témáját, a siron tul is tartó szerelem örök meséjét dolgozza fel Arany ebben a formai szempontból bravuros balladában. - /A négysoros versszak második és negyedik sora a következő szakasz első és harmadik sorát adja/. Az elesett Bor vitézt szerelmese követi a halálba is. - A kép azt a jelenetet ábrázolja, amikor a csatába induló Bor vitéz bucsut int kedvesének.

21. Apa és leánya

A hü leány hiába várja vissza kedvesét, kisírja két szép szemét, s az apja szól: "Férjhez adlak!"

22. "Eskü elől szökik a lány."

A lány megszökik az eskü, a házasság elől, amelyre apja kényszeríteni akarja. Bolyong éjszaka az erdőben, hívja, hívogatja kedvesét: "Édes mátkám, vigy magaddal"! S im megjelenik az elesett hős:

"Suhan, lebben a kísértet,
Népesebb lesz a vad tájék,
Szól vitéz Bor: Jöttem érted
Elesett hős, pusztá árnyék."

23. A lány látomása

A leányt-képzelete elragadja: az erdei romkápólnában látja a nászkiséretet, hallja a nászdalet, látja a diszruhás papot, a csillogó gyertyákat, és elmondja az eskü szavait.

"Ezer lámpa, gyertya csillog,-
Künn az erdő mély árnyat hány.
Szól az eskü: kéz kézet fog;
Szép menyasszony szine halvány."

24. A halott menyasszony

Az erdei romok közt halva lelték másnap a szép menyasszonyt.

"Künn az erdő mély árnyat hány,
Bagoly sir a bérci fák közt
Szép menyasszony szine halvány -
Halva lelték a romok közt."

25. Bende vitézt a nyoszolyó-asszony a nászszobába vezeti

A lelki-gyötrelmek kálváriájának csucsára vezet az "Éjféli párbaj" c. ballada. Bende lovag párbaj örve alatt orgyilkos módon megölte ellenfelét, Robogányt, hogy feleségül vehesse annak menyasszonyát. A hetekig tartó lakodalem első éjszakáján Bende feleségéhez siet a nászszobába.

26. A kísértet

A nászágý előtt ott áll a megölt lovag és párbajra kényseríti az örjöngő Bendét.

"Jöttem veled újra vinni, Bende!
Én valék a diadalmas, nem te:
Kezdjük elől, csunya volt a játék:
Haha! páncélt a nyakadba!
Most ne remélj szolgálhadba:
Kezdjük elől! - e leányért
Sok viadal vár még!"

A meggyilkolt lovag alakja mintegy belülről világít, szinte izzik, szeme kék sugarakat lövell a félelemtől és irtózatától vonagló Bendére. A fiatalasszony, aki mit sem lát a kísértetből, halálra ijedten nézi férje handabandázását, vergődését.

27. Az éjféli párbaj

A hetekig tartó lakodalem minden napján viv, viaskodik Bende a szellemlovaggal, akit csak ő lát. Hiába próbálják lefogni, megnyugtítani, az éjféli párbajok sorozata az örületbe kergeti. A szép menyasszony kolostorba vonul. A vendégek szétszélednek. "Vérbe fogant nász sohse volt Isten átka nélkül!"

28. A pünkösdtől ünneplő jámborok

-Kései balladái jó részében Arany a néphez tér vissza, s a gyermekkorában hallott mágikus, babonás népi hiadalmakkal kapcsolja össze népi hőseinek tragikus sorsát. Ilyen balladái "Az ünneprontók", a "Tengeri hántás", a "Vörös Rébék" s a "Temre hívás". Az "Ünneprontók" c. ballada élén a templombalépő pünkösdtől ünneplő jámborok csoportját látjuk. Mély áhitatos nyugalmuk éles ellentétben van a templommal szemben tivornyázók részeges, zajos táncával.

29. Az ünneprontók

-Az ünneppel, áhitattal mitse törődve a tegnapi dőre tivornyát folytatják ott az ünneprontók. Muzsikust keresnek:

"Hol egy muzsikus? hegedü, vagy egyéb?
Ha különb nem akad, dudaszó is elég;"

30. A dudás

-S im megjelenik egy dudás, félelmetesen ördögi alak. Dudáját egyre szilajabban fujja, halálra táncoltatja az ünneprontókat.

"Hát ime, kapóra, dudás közeleg,
Egy sanda, szikár, csuf szőrös öreg,
Tömlője degeszre fujva;
Füle táján két kis szarva gidának,
- Mintha neki volna szarva magának -
Sipján már billeg az ujja."

31. A halálba táncolás

A haláles tánc kavargó, mélybe zuhanó, pokolba rohanó alakjait látjuk a képen. A szilaj, pokoli dudaszóra aléltan, lankadtan félig önkívületben ropják a táncot az ünneprontók, arcukon vérkönnyü csordul, de nincs megállás, nincs menekvés.

"Éjfél, hogy út a torony-óra közel,
Kénkő fojtó szaga terjedez el,
S mint szél, ha forogva ragad port:
Ugy táncol el, egy bős harci-zenére,
/Mondják, a pokol tüzes fenekére/
Az egész örjögő csoport."

32. Vörös Rébék

"Vörös Rébék általment a keskeny pallón s elrepült"; -ezt a népmondai töredéket egészíti ki Arany balladájában kerek történetté. A népmondák szerint gonosz vénasszonyok lelke haláluk után varjakba száll. Így történt ez Vörös Rébékkel is, aki Pörge Danit és Sinka Terkát összehozta, s azután a kasznár kezére járt, és a cifra asszonyt hűtlenségre csábította. Egyszercsak híre járt a faluban, hogy "Pörge Dani egy varjut lőtt, s Rébi néni elesett." Pörge Dani megölte Rébi néni és a kasznárt is, de őt magát is elérte a törvény büntető keze.

Vörös Rébék általment a
Keskeny pallón: most repül;
Egy varjuból a másikba
Száll a lelke, vég nélkül:
S kinek ő azt mondja: kár!
Nagy baj éri és nagy kár.
Hess, madár!

33. Tengeri hántás a tűz körül

A tanyak-szép legényei, leányai körülülük a tüzet, folyik a tengeri hántás. Egy öreg ember elmondja Dalos Eszti, a szép árvalány szomorú történetét. A balladában a hűtlen szerető bűnhődését egy babonás látomás hozza meg. A néphit szerint lepedőszerű felhőfoszlányokon repülő zenészek szállnak tova, a nép fiai gyakran hallanak a magasból ének- és muzsikaszót.

34. Tuba Ferkó, Dalos Eszti és a mesélő öreg

"Dalos Eszti szép leány-volt, de árva. Fiatal még a mezei munkára". Mégis kiment a mezőre az aratókkal és hallgatta, hallgatta Tuba Ferkónak, a juhpásztornak siró-rivó furulyáját. Éjszakánként el-eltűnedezett az aratók tanyájáról; hogy hol járt, senki se tudta. A mesélő nagy komolyan hozzáteszi: "Ne tegyétek, ti leányok!"

35. Dalos Eszti siratja hűtlen kedvesét

Tuba Ferkó a legelőt meguntta, és tovább hajtotta nyáját. Dalos Eszti megsiratta hűtlen kedvesét, s amikor beköszöntött a ködös ősz Adonyba, ő már nem volt ott a tengeritörők közt: elhervadt bánatában, kiköltözött az adonyi temetőbe.

36. Tuba Ferkó kedvese sirjánál

Amikor megjön Tuba Ferkó, a hűtlen szerető, ki-kijár a temetőbe kedvese sirjához. Nem találja helyét többé, lelkiismeret nem hagyja nyugodni. Fenn a légben kísérteties zenét hall. Hallani véli Dalos Eszti hívó-hívogató hangját.

37. Tuba Ferkó látomása

Tuba Ferkó ezzelősen felmászik a boglya tetejére, majd a templomtorony csucsára, hogy onnan elérje a lepedőn tovaszálló muzikusokat, hívogató kedvesét. Beszédül. Amikor ideér a történetben a regélő, éppen kizenketőt ver az óra Adonyban.

Lohad a tűz: a legények subába -
Összebunak a leányok csuhába;
Magasan a levegőben
Repül egy nagy lepedő fenn;
Azon ülve muzsikálnak,
Furulyáznak, eltűnőben.

38. Bárci Benő holttestét megtalálják a rádványi erdőben

A tetemrehívás a középkori istenitéletek egyik fajtája volt. A meggyilkolt ember holttestéhez odaidéztek a gyanúba fogottakat abban a hiszemben, hogy a tettes jelenlétében a seb uj-

ből vérezni kezd. - A kép azt a jelenetet ábrázolja, amint meg-
lelik a radványi sötét erdőben Bárczi Benő holttestét, szívében
a törrel, amely bizonyítja, hogy gyilkosság történt.

39. A ravatal

Bárczi felviteti fia holttestét a kastélyba. Ott véresen,
mosatlanul hever az egyszerű ravatalon. Négy alabárdos őrzi a ter-
met, "lélek az ajtón se be, se ki". Az öreg Bárczi pecsétetes levél-
lel hívja tetemre mindazokat, akiket "szemre vesz, ölyvként, san-
da gyanu".

40. Tetemrehívás

A fekete posztóval bevont terembe sorba lépnek be a tetem-
re hívottak: az ifju ellenségei, barátai, az udvar apraja-nagyja,
egész Bárc falu. Mindenki megkönnyezi a holtat. Sikoltva jön
leánytestvére, roskadozva, zokogva az édesanyja s ráborulnak a
halottra.

"Mindenre nem érez semmit a holt,
Marad a tört vér - fekete folt."

41. Kund Abigél a ravatalnál

Végül Bárczi Benő szép szeretőjét, titkos aráját, Kund
Abigélt hívják tetemre. A sebből buzogva megindul a vér. Zichy
Mihály képe a ballada drámai tetőpontját ábrázolja. A kandellábe-
rek fénye rávetődik a fehérruhás leányalakra. Elhangzik a rette-
netes vád: "Lányom, ez ifju gyilkosa vagy!" A leány irtózattal
kap fejéhez, "iszonyu az, mi oda nyilallik!" Mindenki a leányra
szegezi tekintetét, a rémület, az iszonyat, az ijedelem, a meg-
döbbenés ezer árnyalatát fejezik ki az arcok. S a leány elrebegi:

"Bárczi Benőt én meg nem öltem,
Tanum az Ég, s minden seregi!
Hanem e tört én adtam neki".

Kacérságból, játékból adta a tört, s a szerelmes ifju,
hogy bizonyítsa szerelmét, szíven döfte magát.

42. Kund Abigél megőrül

Kund Abigél kiragadja a tört a sebből, szeme lángol, kacag
és sir, vércse visongással rohan el. Senki sem meri megállítani.

"Odakinn lefut a nyilt utca során,
Táncolni, dalolni se szégyell;
Dala vig: "egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel!"

43. Hidavatás. A kártya "nem fest"...

1876-ban avatták fel a Margit-hidat. Arany gyakran járt
rajta a szigetre menet. Az 1877-es nyarat a Margitszigeten töl-
tötte, ahol alkotó kedve újból feléledt. Ekkor készült egyetlen
városi tárgy balladája a Hidavatás, amelyben a főváros társa-
dalmának, a kapitalista társadalom áldozatainak megrendítő halál-
táncát festi a költő.-

ifju kártyán elveszti mindenét. Vért izzad, mindent egy lapra tesz fel; a tét elvesz, és ő reményvesztetten elindul az éjszakában az új hid, a Margit hid felé.

44. A hid öngyilkosainak haláltánca

A hidon az öngyilkosok örvénylő, sodró erejű zuhataga fogadja. A kapitalista társadalom hajótöröttei ezek: a szerelmesek, akik csak a halál után lehetnek egymáséi, a tönkrement milliomos, akinek megszöktek az adósai, a szurtos inas, akit megvert a mestere, a csalódott szerelmes, az életunt agastyán, a züllöt nő, a hatalomvágyba beleőrült férfi, az élettől megcsömörlött gazdagok, a párbaj és a sorsjáték áldozatai. Nedvesen, lucskosan kapaszkodnak fel a hidra, s buknak ismét alá az öngyilkosok, mint egy ériási malomkerék, úgy forognak, zuhognak, örvénylenek. Az egyes alakok típusokat képviselnek, öngyilkosságuk a kapitalista társadalom szokványos jelensége. Döbbenetes erejű képben ábrázolja itt Arany János és Zichy Mihály az egyensúlyát vesztett kapitalista társadalom haláltáncát.

45. Üres hid, csend mindenütt

A haláltáncot-ábrázoló kép kísérteties világítását a józan nappal világos fénye váltja fel Zichy Mihály záróképen. A pontos, realiztikus rajz, az újonnan épült hid mindennapos képe kidomborítja az éjszakai látomás kísértetiességét. A reményvesztett ifjút elragadta az öngyilkosok áradata, maga is öngyilkos lett, mert

"Nincs ellenállás e viharak -
Széttörni e varázsgyűrűt
Nincsen hatalma a földi karnak, -
Mire az óra egyet üt:
Üres a hid, - csend mindenütt."

